

HUMAN
RIGHTS
WATCH

НАВЧАННЯ ПІД ВОГНЕМ

Обстріли шкіл, використання шкіл у військових цілях у ході збройного конфлікту в Східній Україні

Навчання під вогнем

Обстріли шкіл, використання шкіл у військових цілях у ході збройного конфлікту в Східній Україні

Copyright © 2016 Human Rights Watch

All rights reserved.

Printed in the United States of America

ISBN: 978-1-6231-33276

Cover design by Rafael Jimenez

Human Rights Watch is dedicated to protecting the human rights of people around the world. We stand with victims and activists to prevent discrimination, to uphold political freedom, to protect people from inhumane conduct in wartime, and to bring offenders to justice. We investigate and expose human rights violations and hold abusers accountable. We challenge governments and those who hold power to end abusive practices and respect international human rights law. We enlist the public and the international community to support the cause of human rights for all.

Human Rights Watch is an international organization with staff in more than 40 countries, and offices in Amsterdam, Beirut, Berlin, Brussels, Chicago, Geneva, Goma, Johannesburg, London, Los Angeles, Moscow, Nairobi, New York, Paris, San Francisco, Tokyo, Toronto, Tunis, Washington DC, and Zurich.

For more information, please visit our website: <http://www.hrw.org>

Резюме

Бої точилися прямо в центрі міста. Наша школа переходила з рук у руки: якісь сили приходили, потім ішли, і їх заступали інші. Бійці знаходилися всередині школи, стріляли з вікон. Частина стіни на третьому поверсі розвалилася, коли ... танк [ополченців] вистрілив у школу та влучив в українського снайпера, який розташувався біля вікна.

- директор, школа № 42, м. Вуглегірськ, вересень 2015 р.

Нам довелося закрити дитячий садочок...тому що там більше не було безпечно. Бої йшли коло дитячого садка, в нашому дворі. Діти були шоковані. Коли прийшли [українські] солдати, ми відкрили двері та показали їм, що ворога всередині дитячого садка немає, що ми нікого не ховаємо. Але вони все-таки увійшли та залишилися. Вони розбили всі двері, раковини, практично всі тарілки. Меблі, дитячі ліжка - все було або вкрадено, або зламано.

- директор, дитячий садок у контрольованому ополченцями м. Іловайськ, вересень 2015 р.

Їх обстрілювали [ополченці] протягом дванадцяти годин, з 5:30 ранку до 5:30 вечора... Ополченець потім сказав моєму батькові: "Вибач, старий, наші координати були трохи невірні".

- із інтерв'ю для ЗМІ медсестри медичного пункту з смт. Новосвітлівка

Здавалося, що вони били скрізь - по школам, лікарням, будинкам людей - всюди крім військових цілей. Це диво, що хтось тут взагалі вижив.

- мешканець, м. Луганськ, вересень 2015 р.

Збройний конфлікт на сході України між урядовими силами та бойовиками, яких підтримує Росія, став важким тягарем для цивільних осіб. Понад 9000 осіб було вбито, в тому числі багато цивільних, і принаймні 20000 отримали поранення, згідно даних, зібраних Управлінням Верховного комісара з прав людини ООН. За оцінками ЮНІСЕФ, дитячого фонду ООН, із більш ніж 1,5 мільйона осіб, переміщених у результаті конфлікту, щонайменше третину складають діти.

Бої також призвели до великих пошкоджень і руйнування сотень дитячих садків і шкіл по обидва боки лінії зіткнення, яка відокремлює райони, які утримують українські урядові сили, від територій під контролем бойовиків так званих Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки. В результаті руйнування життєво важливої освітньої інфраструктури відбулася перерва в процесі освіти дітей, і якість освіти багатьох учнів знизилася.

Як українські урядові війська, так і бойовики, яких підтримує Росія, проводили невідбиркові або навмисні атаки на школи з використанням важкої артилерії, мінометів, а в деяких випадках - некерованих ракет. Школи також використовували у військових цілях, дислокуючи збройні сили в школах і поблизу шкіл. Вони часто ламали або спалювали шкільні меблі, в тому числі двері до класів, парти та стільці. У більшості випадків школи, які використовували сторони, залишаються небезпечними, тому що війська залишили після себе важку артилерію або невикористані боєприпаси. Наприклад, в останній тиждень листопада 2014 року біля школи м. Первомайськ, яку ополченці використовували як базу, Human Rights Watch бачила знаки на деревах поруч зі школою: "Вхід заборонений. Вогонь на ураження" та "Міни".

Перебування в школі може перетворити її на виправдану військову ціль і піддати учнів небезпеці на порушення законів війни. Розгортання військ у школах і поблизу шкіл викликає ризик пошкодження та руйнування важливої інфраструктури системи освіти.

Ця доповідь документує атаки на школи по обидва боки лінії зіткнення та використання шкіл з обох сторін у військових цілях, що перетворило школи на виправдані військові цілі. У доповіді також описуються подальші руйнування, які змусили дітей покинути школи.

У доповіді також розглядаються деякі з негативних впливів збройного конфлікту на сході України на право українських дітей на якісну освіту, що гарантоване Конституцією України та міжнародним правом. Наприклад, під час конфлікту деякі школи були змушені закритися, що призвело до місяців втраченого часу навчання. У період після конфлікту час навчання також втрачався через переповненість, адже пошкоджені школи, які все ще очікують ремонту, переадресували своїх учнів до інших шкіл, а також через неспроможність шкіл відремонтувати або переробити пошкоджені системи опалення. Доповідь також описує ті перешкоди, з якими стикаються діти на шляху доступу до шкіл, у зв'язку з військовими діями, впровадженими державою обмеженнями на переїзди та браком транспорту.

Доповідь ґрунтується на 62 інтерв'ю з учнями, вчителями, директорами шкіл та очевидцями нападів. У ході польового дослідження при підготовці доповіді, в період з вересня по листопад 2015 року, організація Human Rights Watch відвідала 41 школу та дитячий садок, розташовані як на територіях, які утримують ополченці, так і в районах, контрольованих урядом. У доповіді також містяться результати дослідження в межах візиту Human Rights Watch до м. Первомайськ (на території, контрольованій ополченцями) в листопаді 2014 року.

Одним із довгострокових негативних наслідків збройного конфлікту для ситуації з правом на освіту стало те, що діти відстають у навчанні. Закриття багатьох шкіл на період декількох тижнів або місяців у ході конфлікту залишило дітям мало альтернативних шляхів продовжувати свою освіту, або й зовсім їх не залишило. Більшість шкіл забезпечували дистанційне навчання через Skype, електронну пошту та інші види зв'язку, але, не зважаючи на всі зусилля вчителів, дистанційне навчання поступається освіті в класі. Діти, які повинні скласти національні випускні іспити в травні 2016 р., мають терміново наздогнати пропущене.

Спостерігається прогрес у процесі відновлення та відкриття пошкоджених шкіл, особливо в районах Луганської та Донецької областей, які контролюються урядом, значною мірою завдяки активному лідерству з боку батьків і вчителів. Це дозволило багатьом школам вчасно або майже вчасно відкритися для занять восени 2015 року. Проте, багато шкіл, особливо в районах, контрольованих ополченцями, залишаються надто пошкодженими, щоб працювати. В деяких районах спостерігається брак кваліфікованих учителів.

У той самий час, все більше сімей повертаються до районів, що постраждали внаслідок конфлікту. Місцева влада в деяких випадках злила школи, що призвело до переповнення, розбитих уроків, а також зменшення кількості навчальних годин.

В Україні холодні зими, коли середня температура протягом дня падає нижче нуля. У багатьох школах немає опалення через пошкодження трубопроводів та інфраструктури внаслідок конфлікту. Багато посадових осіб шкіл мали подовжити осінні шкільні канікули в 2015 році, щоб знайти альтернативні системи опалення в очікуванні холодних зимових місяців. Деякі школи скоротили класні години, щоб упоратися з холодом.

У районах, які утримують ополченці, зусилля щодо проведення ремонтів зайшли в глухий кут через брак фінансування та координації між фактичними органами влади. Станом на

вересень 2015 року в школах, які зазнали найбільших пошкоджень або були повністю знищені в результаті затяжних бойових дій у контрольованих ополченцями містах, зокрема, в Іловайську, Нікішиному, Новосвітлівці та Луганську, ремонтні роботи не проводилися.

У багатьох містах по обидва боки лінії зіткнення влада готова фінансувати ремонт тільки після повернення дітей до шкіл, а сім'ї не бажають повертатися, поки вони не будуть впевнені, що їхні діти можуть повернутися до шкіл. Ця патова ситуація затягує процес реконструкції шкіл і продовжує негативний вплив на освіту. Місцеві органи влади та шкільні адміністрації в багатьох місцях повідомляли Human Rights Watch, що через ризик відновлення бойових дій вони неохоче фінансують або проводять ремонтні роботи в школах. Як сказала вчитель української мови та літератури в м. Мар'їнка: "Була атака з вересня [2015 р.], через яку повилетали всі вікна в школі. Ми щойно завершили їх заміну після попередньої атаки. Розумієте, як ми можемо робити ремонт, витратити гроші, знаючи, що все це може знову бути знищене?"

Деякі батьки, які живуть в утримуваних ополченцями районах і в безпосередній близькості від лінії зіткнення, відправляють своїх дітей до шкіл у районах, що знаходяться під контролем уряду. Вони роблять це з різних причин, серед яких той факт, що українська влада не визнає шкільних атестатів або будь-яких інших документів, виданих фактичними органами влади в контрольованих ополченцями районах Донецької та Луганської областей. Для дітей, які змушені регулярно перетинати лінію зіткнення, щоб відвідувати школу, така подорож є тривалою через обмеження на поїздки, введені урядом України. Вона також може бути небезпечною через нерегулярні обстріли та наявність мін.

Міністерство освіти і науки України визнало, що українські урядові війська використовували школи для військових цілей. Українська влада повинна запобігати військовому використанню шкіл, серед іншого, підписавши Декларацію ООН про безпеку шкіл.

Рекомендації

Державним органам України

Міністерству закордонних справ

- Вжити конкретних заходів для стримування військового використання шкіл збройними силами та збройними групами, як це рекомендує Резолюція 2225 (2015) Ради Безпеки ООН, в тому числі шляхом підписання Декларацію ООН про безпеку шкіл і тим самим зобов'язання використовувати як мінімальний стандарт "*Керівні принципи щодо захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройного конфлікту*".
- Використати позиції України в якості обраного члена Ради Безпеки ООН для підтримки резолюцій, що стосуються дітей під час збройних конфліктів, а також зусиль Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей під час збройних конфліктів.
- Рекомендувати, щоб Україна приєдналася до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який забороняє як військовий злочин умисно наносити удари по будівлях, призначених для освіти (за умови, що вони не є військовими цілями) під час міжнародних і внутрішніх збройних конфліктів.

Міністерству освіти та науки

- Продовжувати забезпечувати те, щоб учням, позбавленим освітніх закладів у результаті збройного конфлікту, оперативно надавали доступ до прийнятних альтернативних шкіл, в тому числі до відповідного навчального обладнання, поки їхні власні школи будуть ремонтуватися або відбудовуватися.
- Збирати достовірні дані про військове використання шкіл. Основні дані, які необхідно збирати та представляти, включають назви та місця розташування навчальних закладів, що використовуються, для яких цілей вони використовуються, тривалість використання, збройні сили або групи, що використовують школи, кількість учнів до використання, відвідуваність учнями в період використання, а також що роблять учні, які не відвідують школу.
- Впровадити запобіжні заходи шляхом координації зі збройними силами та Міністерствами оборони, молоді та спорту, щоб уникати військового використання навчальних закладів і оперативно звільнити ті, які використовують збройні сили.

- Запропонувати розумні умови учням із районів, які постраждали внаслідок конфлікту, що відстали в навчанні, але мають складати державні іспити наприкінці 2015-2016 навчального року.
- Забезпечити те, що учні, які мають документи про освіту, видані в контрольованих ополченцями районах, та хочуть продовжити своє навчання в Україні, за межами контрольованих ополченцями районів, не стикатимуться з необґрунтованими або дискримінаційними перешкодами, в тому числі стосовно реєстрації та складання українських державних іспитів.

Міністерству оборони, Міністерству внутрішніх справ і Головній військовій прокуратурі

- Видати чіткі, точні та конкретні накази всім військам в Східній Україні, що заборонятимуть невідвільні атаки, в тому числі з використанням вибухової зброї з широкою територією ураження, а саме некерованих ракет і касетних боєприпасів, у населених пунктах, навіть в умовах ведення вогню з населених пунктів, що само по собі може становити загрозу для цивільного населення в порушення Женевських конвенцій.
- Наказати командирам не використовувати шкільні будівлі та шкільне майно для облаштування таборів, казарм, дислокації або складування зброї, боєприпасів та інших запасів, де це створює зайві загрози для цивільних осіб або позбавляє дітей їхнього права на освіту. Орієнтуватися на приклади належної практики, що викладені в *"Керівництві із захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройного конфлікту"*.
- Впровадити запобіжні заходи шляхом координації зі збройними силами та Міністерствами освіти, молоді та спорту, щоб уникати військового використання навчальних закладів і оперативно звільнити ті, які використовують збройні сили.
- Розслідувати та покарати відповідно до міжнародних стандартів тих осіб, які нападають на школи або використовують школи так, що це порушує міжнародне законодавство, а також тих, хто віддає накази щодо подібних атак або використання.

Фактичним органам влади "Донецької Народної Республіки" та "Луганської Народної Республіки"

- негайно припинити всі напади на школи, які не представляють собою законні військові цілі. Вживати необхідні дисциплінарні заходи стосовно осіб, які віддають накази або беруть участь у таких атаках.

- Негайно припинити атаки з цивільних районів без вжиття усіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути жертв серед цивільного населення.
- Уникати розміщення військових баз й інших воєнних об'єктів у густонаселених районах і створення тим самим загрози для цивільних осіб.
- Наказати командирам не використовувати шкільні будівлі та шкільне майно для облаштування таборів, казарм, дислокації або складування зброї, боєприпасів та запасів, де це створює зайві загрози для цивільних осіб або позбавляє дітей їхнього права на освіту. Як мінімум, включати засоби захисту "*Керівних принципів щодо захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройного конфлікту*" до військової доктрини, оперативних наказів, тренінгів та інших засобів поширення, заохочувати відповідну практику по всьому ланцюгу командування.
- Розслідувати та покарати відповідно до міжнародних стандартів тих осіб, які нападають на школи або використовують школи так, що це порушує міжнародне законодавство, а також тих, хто віддає накази щодо подібних атак або використання.
- Збирати й оприлюднювати надійні відповідні дані щодо атак на навчальні заклади, жертв нападів і щодо військового використання шкіл і університетів.
- Забезпечити те, щоб всі діти мали доступ до якісної освіти без дискримінації, в тому числі за ознакою використання української мови, якщо вони віддають їй перевагу.
- Забезпечувати те, щоб учням, позбавленим освітніх закладів у результаті збройного конфлікту, оперативно надавали доступ до прийнятних альтернативних шкіл, в тому числі до відповідного навчального обладнання, поки їхні власні школи будуть ремонтуватися або відбудовуватися.
- Орієнтуватися на приклади належної практики, включаючи недержавних збройних угруповань, що викладені в "*Керівництві із захисту шкіл і університетів від військового використання під час збройного конфлікту*".

Російській владі

- У публічному та приватному порядку здійснювати тиск на фактичні органи влади "Донецької Народної Республіки" та "Луганської Народної Республіки", аби ті негайно припинили проведення невідбиркових атак і розгортання сил у населених районах.
- У публічному та приватному порядку здійснювати тиск на фактичні органи влади "Донецької Народної Республіки" та "Луганської Народної Республіки", аби ті негайно припинили всі напади на школи, які не являють собою військові цілі, та наказали командирам не використовувати шкільні будівлі та шкільне майно для облаштування

таборів, казарм, дислокації або складування зброї, боєприпасів та запасів, де це створює зайві загрози для цивільних осіб або позбавляє дітей їхнього права на освіту.

Генеральному секретарю ООН

- Включити конфлікт в Україні до щорічної доповіді про дітей під час збройних конфліктів, і вказати в додатках до доповіді, в разі необхідності, сторони, які несуть відповідальність за вбивства та каліцтва дітей, напади на школи та військове використання шкіл.

ЮНІСЕФ

- У приватному та публічному порядку здійснювати тиск на український уряд, аби той прийняв вищевказані рекомендації.
- Надавати Спеціальному представнику Генерального секретаря з питань дітей під час збройних конфліктах точну та перевірену інформацію про вбивства та каліцтва дітей, напади на школи та використання шкіл для військового призначення в Україні для включення до щорічної доповіді Генерального секретаря з питань дітей під час збройного конфлікту.

НАВЧАННЯ ПІД ВОГНЕМ

Обстріли шкіл, використання шкіл у військових цілях у ході збройного конфлікту в Східній Україні

Збройний конфлікт на сході України між урядовими силами та бойовиками, яких підтримує Росія, призвів до масштабних пошкоджень і руйнування сотень дитячих садків і шкіл. Усі сторони проводили невибіркові або навмисні напади на школи з використанням важкої артилерії, мінометів, а в деяких випадках - некерованих ракет. Школи також використовували у військових цілях, дислокуючи збройні сили в школах і поблизу шкіл. У більшості випадків, які розслідувала організація Human Rights Watch, школи, які використовували сторони, залишаються небезпечними, тому що війська залишили після себе важку артилерію або невикористані боєприпаси.

Військове використання школи може перетворити її на виправдану військову ціль та піддати учнів небезпеці. Розгортання військ у школах і поблизу шкіл викликає ризик пошкодження та руйнування важливої інфраструктури системи освіти.

На основі 62 співбесід ця доповідь задокументувала напади на школи по обидва боки лінії зіткнення, що відокремлює райони, які утримують українські урядові сили, від територій, контрольованих ополченцями. Вона також надає документальні докази використання шкіл обома сторонами у військових цілях. У доповіді розглядаються деякі з негативних впливів збройного конфлікту на право українських дітей на якісну освіту. Вона описує ті перешкоди, з якими стикаються діти на шляху доступу до шкіл, у зв'язку з військовими діями, впровадженими державою обмеженнями на переїзди та браком транспорту.

Організація Human Rights Watch наполегливо закликає як українську владу, так і бойовиків, яких підтримує Росія, припинити всі напади на школи, які не являють собою військові цілі, й уникати розташування всередині або поблизу шкіл і дитячих садків. Українська влада повинна запобігати військовому використанню шкіл, серед іншого, підписавши Декларацію ООН про безпеку шкіл.

(вище) Церемонія "Першого дзвоника" в школі №2 в м. Донецьк, контрольованому ополченцями, що позначає початок нового навчального року.
© 2015 Юлія Горбунова/Human Rights Watch

(Обкладинка) Колишня учениця, 13 років, стоїть в пошкодженому приміщенні школи в Вуглегірську.
© 2015 Дмитро Беляков, Вуглегірськ